

Cumhuriyet'in 100. Yılında Afyonkarahisar El Sanatları

Afyonkarahisar's Handicrafts in the 100th Anniversary of the Republic

Doç. Dr. Ülkü KÜÇÜKKURT ¹

Öz

Afyonkarahisar, el sanatları çeşitliliği açısından oldukça zengin bir ilimizdir. Konumu itibarı ile Anadolu'nun kavşak noktasında bulunması el sanatlarındaki çeşitliliği artırmıştır. Tarihinde birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Afyonkarahisar, coğrafi ve siyasi önemi bakımından "Anadolu'nun kilidi" adıyla anılmıştır. Halı, kilim, kumaş dokumacılığı, keçe üretimi, oya, işleme sanatı, ahşap, maden, taş işleri, at arabacılığı süslemeleri gibi geleneksel el sanatları alanında ürünler verilmektedir. Seyyahlar tarih boyunca Afyonkarahisar'ı ziyaret etmiş, yazılarında buradan bahsederek dönemlerine ışık tutmuştur. Makalede cumhuriyet öncesi ve sonrasında Afyonkarahisar el sanatlarının durumu, değişimi ve nedenleri araştırılmıştır. Araştırma Afyonkarahisar el sanatları olarak sınırlandırılmış, "Cumhuriyetin 100. Yılında Afyonkarahisar El Sanatları" başlığı belirlenmiştir. Bu tespit ve önerileri belirleyebilmek için araştırmanın metodunda nitel araştırma yöntemlerinden alan araştırması ve literatür taraması teknikleri kullanılmış, ayrıca kaynak kişilerle, el sanatı üreten ustalarla sözlü görüşmeler yapılmış, el sanatı örnekleri teknik, desen ve kompozisyon özellikleri bakımından incelenmiştir. El sanatlarının Afyonkarahisar'da tarihsel gelişimi, el sanatlarının korunması ve üretiminin devamına yönelik çalışmalara değinilmiştir. Araştırmanın amacını, Afyonkarahisar'da el sanatlarının üretimi, cumhuriyet öncesi ve sonrası durumu, kullanım alanı, hammadde, motif özelliklerinin değişimi, üretime sanatsal ve ekonomik destekler nelerdir, nasıl geliştirilebilir, öneriler neler olabilir sorularına cevap aramak, elde edilen bilgileri yazılı kaynak haline getirmek oluşturmaktadır. Makalede literatür taramaları ve görüşmeler ışığında el sanatlarının geçmişteki ve günümüzdeki durumu, gelişimi değerlendirilerek, önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Afyonkarahisar, el sanatı, coğrafi işaret, Cumhuriyet'in 100. yılı

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Afyonkarahisar is very rich in terms of handicraft diversity. Due to its location at the crossroads of Anatolia, it has increased the diversity in handicrafts. Afyonkarahisar, which has hosted many civilizations in its history, has been called the "lock of Anatolia" in terms of its geographical and political importance. In Afyonkarahisar, there are products in the field of traditional handicrafts such as carpets, kilims, fabric weaving, felt production, needlework, embroidery art, wood, metal, stone works, horse carriage decorations. Travelers have visited Afyonkarahisar throughout history and shed light on their periods by mentioning it in their writings. In the article, the situation, change and reasons of Afyonkarahisar's handicrafts were investigated before and after the republic. The research was limited to Afyonkarahisar's handicrafts, and the title of the research was determined as "Afyonkarahisar's Handicrafts in the 100th Anniversary of the Republic". In order to determine these determinations and suggestions, field research and literature review were used in the research method, and verbal interviews were made with the source persons and craftsmen who produce handicrafts, and handicraft samples were examined in terms of technique, pattern and composition features. In the article, the historical development of handicrafts in Afyonkarahisar, the preservation of handicrafts and the studies on the continuation of their production are mentioned. The aim of the research is to seek answers to the questions of the production of handicrafts in Afyonkarahisar, the situation before and after the republic, the usage area, the change of raw material, motif characteristics, the artistic and economic support for

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, ukkurt@aku.edu.tr

Atf için (to cite): Küçükkurt, Ü. (2023). Cumhuriyet'in 100. yılında Afyonkarahisar el sanatları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(100. Yılında Cumhuriyet Özel Sayısı), 403-417.

production, how it can be developed, what suggestions can be made, and to turn the obtained information into a written source. In the article, in the light of literature reviews and interviews, the past and present situation and development of handicrafts were evaluated and suggestions were made.

Keywords: Afyonkarahisar, handicraft, geographical indicator, 100th anniversary of the Republic

Paper Type: Research

Giriş

Toplumların kimliğini kültürleri oluşturmaktadır. Aynı kültürü taşıyan toplumlar ortak beğeniler, gelenek ve görenekler, ortak yaşam tarzlarıyla sosyal hayatlarını güçlendirmektedir. Ortak beğeniler giyim, kuşam, günlük kullanılan eşyalar, sözlü ve yazılı edebiyat gibi maddi ve manevi değerlerde ortaya çıkmaktadır. Günlük üretilen eşyalar zanaatı ortaya çıkartmıştır. İnsanlarda bulunan süsleme ve süslenme arzusuyla artistik özellikler ön plana çıkarak renk, motif, kompozisyon süslemeleri çeşitlilik kazanmıştır. Soğuk, sıcak ve nemden korunmak için dokunan halı, kilimlere, keçelere, giyim ve ev eşyası olması için kumaşlara, işlemelere, ahşap işlerine, maden işlerinin üzerine üretildiği topluluğun beğenilerini yansıtan renk ve motifler uygulanmış, bu renk ve motiflere isimler verilmiş, anlamlar yüklenmiştir. Afyonkarahisar, el sanatları çeşitliliği açısından oldukça zengindir. Konumu itibarı ile Anadolu'nun kavşak noktasında bulunması el sanatlarındaki çeşitliliği artırmıştır. Halı, kilim, kumaş dokumacılığı, keçe üretimi, oya, işleme sanatı, ahşap, maden, taş işleri, at arabacılığı süslemeleri gibi geleneksel el sanatları alanında ürünler verilmektedir. Halı, kilim dokumacılığı sürdürülmeye çalışılmakta, keçe üretim atölyelerinin sayısında meydana gelen azalmaya rağmen Anadolu'da halen önemli bir keçe merkezi olarak faaliyetini sürdürmekte, oya, işleme sanatı evlerde, ahşap, maden işleri atölyelerde yapılmaktadır. Araştırmanın amacını, Afyonkarahisar'da el sanatlarının üretimi, cumhuriyet öncesi ve sonrası durumu, kullanım alanı, hammadde, motif özelliklerinin değişimi, üretime sanatsal ve ekonomik destekler nelerdir, nasıl geliştirilebilir, öneriler neler olabilir sorularına cevap aramak, elde edilen bilgileri yazılı kaynak haline getirmek oluşturmaktadır.

1. Materyal ve Yöntem

Araştırma Afyonkarahisar el sanatları olarak sınırlandırılmış, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Afyonkarahisar El Sanatları" başlığı belirlenmiştir. Bu tespit ve önerileri belirleyebilmek için araştırmanın yönteminde nitel araştırma yöntemlerinden alan araştırması ve literatür taraması teknikleri kullanılmış, ayrıca kaynak kişilerle, el sanatı üreten ustalarla sözlü görüşmeler yapılmış, el sanatı örnekleri teknik, desen ve kompozisyon özellikleri bakımından incelenmiştir. El sanatlarının Afyonkarahisar'da tarihsel gelişimi, el sanatlarının korunması ve üretiminin devamına yönelik çalışmalara değinilmiştir. Araştırma süresince kullanılan veri toplama araçlarının etik açıdan sakıncalı olmadığı "Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 08 Toplantı Sayılı, 2023/219 Numaralı Kararı" ile belirtilmiştir. Literatür taramaları ve görüşmeler ışığında el sanatlarının geçmişteki ve günümüzdeki durumu değerlendirilerek, önerilerde bulunulmuştur.

2. Araştırma Bulguları

2.1. Afyonkarahisar El Sanatlarının Tarihsel Gelişimi

Tarihinde birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Afyonkarahisar, coğrafi ve siyasi önemi bakımından "Anadolu'nun kilidi" adıyla anılmıştır. Zengin tarihine bakıldığında bu topraklarda Hitit, Frig, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı gibi kültürlerle ait izler görülmektedir. Birçok uygarlığın bölgede geliştirdiği sanatı yöre halkı kendi el sanatlarıyla sentezleyerek daha ileri taşımıştır. Seyyahlar tarih boyunca Afyonkarahisar'ı ziyaret etmiş, yazılarında buradan bahsederek dönemlerine ışık tutmuştur. Antik çağın seyyahlarından Amasyalı Strabon MÖ 7 yy. da ya da MS. 17-18 yy. da yazdığı düşünülen "Geographika" isimli çalışmasında Synnada (Şuhut) ve Apmee (Dinar) gezilerine dair notlarını yayınlamıştır. Şuhut'ta çıkartılan kaymak

taşı mermerin hayran bırakan güzelliğinden, flütlerin ağız kısmının yapımı için uygun olan kamışların Dinar'da yetiştiğinden bahsetmiştir (Özpinar, 2019, s. 2). 1671 tarihinde Afyonkarahisar'ı ziyaret eden Evliya Çelebi seyahatnamesinde, Gedik Ahmed Paşa Camisi'nin ahşap minberinin sanat eseri olduğundan, saraçhanesinin zenginliğinden, deri ürünlerin kalitesinin fevkalâde oluşundan, halkın giydiği kıyafetlerden, çuha, sof gibi kumaş türlerinden bahsetmiştir. Çelebi ayrıca Uşak halı ipliklerinin boyasının Afyonkarahisar Boyalı Köyü'nden gittiğini kitabında belirtmiştir (Çelebi, 1984, s. 18, 19, 20). Coğrafi şartlar Afyonkarahisar'da üretilen el sanatlarını etkilemiş hayvancılığın yaygın olması kumaş, halı, kilim dokuma, keçe üretimini geliştirmiştir. Bertrandon Dö La Brokier 1432 yılında Afyonkarahisar'a uğradığında burada çok iyi koyunlar gördüğünden, Pierre Belon ise 1548 yılında yaptığı ziyaretinde halı kilim dokunduğundan bahsetmiştir (Özpinar, 2019, s. 3, 5). Derviş Hacı Muhammed Edip, 1682 yılında uğradığı Bolvadin ve Bayat'ta güzel halıların dokunduğunu, 1786'da Afyonkarahisar'ı ziyaret eden İngiliz Doktor Julius Griffiths kitabında burada dokunan halıların İstanbul, Konya ve İran'a sevk edildiğini yazmıştır (Özpinar, 2019, s. 17, 22). 1838 ve 1839 yıllarını kapsayan 1692 numaralı Afyonkarahisar Nüfus defterine kişiler meslekleriyle kayıt edilmiştir. Deftere göre 1838-1839 yıllarında Karahisar-ı Sahib kazasında el sanatı ile ilgilenen meslekler içinde en çok 59 kişiyle keçe ustaları, ikinci sırada 47 kişiyle terziler, üçüncü sırada 39 kişiyle debbağ ustaları yer almaktadır. Afyonkarahisar'da hayvancılığın gelişmiş olmasına bağlı olarak derilerin ve küçükbaş hayvanların yünlerinin değerlendirilmesiyle keçecilik, dericilik, deriden yapılan ayakkabı üretimi önemli bir gelir kaynağı olmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. 1692 numaralı deftere göre Karahisar-ı Sahib kazasında el sanatları ile ilgili meslekler

Meslekler	Sayısı	Meslekler	Sayısı	Meslekler	Sayısı
Abacı	1	Debbağ	39	Demirci	31
Dibekçi (Tava,	1	Keçeci	59	Mesci	8
Mutaf (Keçi	7	Mücellit	5	Dikici	1
Edikçi (Kadın	1	Marangoz	16	Dokuyucu	1
Gazzaz	5	Hattat	6	Pabuççu	12
Haffaf	5	İplikçi	1	Sarrac	29
Nalçacı(Ayakk	1	Semerci	3	Terzi	47
Yemenici	14	Tarakçı	1	Sabuncu	1

Kaynak: Kargı, 2018, s. 42, 43

Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odası Cumhuriyet'in 10. Yıl dönümü sebebiyle 1933 yılında çıkarttığı broşürde, kayıtlarda Afyonkarahisar'da ithal ve ihraç edilen ürünler, miktarları, fiyatları, Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı kişiler hakkında bilgi verilmiştir. İhraç ürünleri arasında yün, tiftik, keçe, kepenek, keçi kılı, deri, av derisi, pamuk ipliği, halı, iplik boyamasında kullanılan cehri bitkisi yer almaktadır (T.S.O., 1933, s. 4, 16, 19, 22). Broşürde esnaf cemiyetleri ve bu cemiyetlere kayıtlanan ustaların isimleri bulunmaktadır. Birinci sırada 16 kişiyle marangoz ve dülgerciler, ikinci sırada 15 kişi ile demirciler, üçüncü sırada 12 kişi ile keçeciler bulunmaktadır (Tablo2).

Tablo 2. 1933 yılında Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı el sanatlarıyla ilgilenen tüccarlar ve ustalar

Meslekler	Sayısı	Meslekler	Sayısı	Meslekler	Sayısı
Yün, Tiftik Yapak	10	Ham deri	10	Kösele	3
İplikçiler	4	Demirciler	15	Bıçakçı	7
Kunduracılar	11	Tabaklar	5	Kavafiye Yemenici	10
Terziler	9	Mutaf	8	Araba İmalatçıları	7
Nalbant	3	Saraç	4	Koşumcu	3
Semerci	4	Kalaycı	4	Marangoz ve Dülgerci	16
Takunyacı	3	Yorgancı ve Yastıkçı	2	Elbiseçiler	6
Çarıklı	3	Keçeci	12	Bakırcılar	2

Kaynak: T.S.O., 1933, s. 36, 37, 39, 40, 41 42, 45

Ömer Fevzi Atabek'in 1936 yılında kaleme aldığı "Afyon Vilayeti Tarihçesi" kitabında Afyonkarahisar merkez, ilçe ve köylerinde faaliyette olan el sanatlarından, ustalardan bahsetmiştir. Afyonkarahisar merkezde nakil işlerinde katır, deve, kağı kullanılırken geniş yolların yapılmasıyla at arabalarının rahatlıkla kullanıldığı, bunun sonucunda at araba yapımı ve arabacılığın geliştiğini belirtmiştir. At arabacılığının yanı sıra, bakır işleri, terzi, çarık yapımı, kunduracılık, nalbantlık, yorgancılık, kilim dokuma, tarakçılık, kalaycılık, koşumculuk, kuyumculuk, marangozluk, debbağlık, bıçakçılık, saraç işleri, semercilik, keçecilik, mutaf, yemeni ustaları çarşıda faaliyet göstermektedir (Akkoyun, 1997, s. 216, 218), (Şekil 1). Ayrıca kitapta, doğal boyama ile uğraşın çok önemli bir sanat dalı olduğunu, çeşitli kökboyalardan, cehrinin kaynatılarak çeşitli renkler elde edildiğini fakat son zamanlarda kimyasal boyaların rağbet görmeye başladığını yazmaktadır (Akkoyun, 1997, s. 212). İlçelerde; Şuhut'ta aba ve bez dokumacılığı, Bolvadin'de kilim, hasır, Emirdağ'da at arabası yapımı, kilim, ipek iplik, Sandıklı'da aba, kilim, çul, Dinar'da keten iplik, Sinanpaşa'da kilim üretimi yapıldığı kitapta belirtilmiştir (Akkoyun, 1997, s. 295, 296, 302, 308).

Şekil 1. 1945-1950 yıllarında Afyonkarahisar silosunda sıra bekleyen köylüler ve dokuma çuvalları

Kaynak: Özpunar, 2014, s. 348

2.2. Afyonkarahisar El Sanatlarından Örnekler

2.2.1. Kumaş Dokumacılığı

Halı, kilim, kumaş, hasır dokumacılığı, keçe üretimi, örücülük, yorgan yapımı, ahşap, taş, mermer işçiliği, kuyumculuk gibi el sanatı alanlarında eserler dikkat çekicidir. Afyonkarahisar merkezinde, ilçe ve köylerinde el dokuması kumaş üretimi yapılmıştır. 1885 yılı Karahisar-ı Sahib Vilayet Salname'sinin 473. sayfasında yer alan bilgilere göre Sandıklı'da alaca kumaş dokuma fabrikası açılmıştır (Koparal, 2011, s.151). Kumaş üretiminde pamuk iplik, keten iplik, ipek iplik tercih edilmiştir. Dokunan bu kumaşlar iç ve dış kıyafetlerin dikiminde, peşkir, yağlık, çevre, bohça, mendil, sofrası, peçete, ocak örtüsü, çarşaf gibi ürünlerde kullanılmıştır (Küçük Kurt, 2019b, s. 131), (Şekil 2).

Şekil 2. Afyonkarahisar Kültür ve Sanat Evi'nde sergilenen, çözücü ve atkısı pamuk çarşaf

Kaynak: Küçük Kurt, Afyonkarahisar, 2019

2.2.2. İşleme Sanatı

Türk insanı kullandığı eşyaların estetik değer taşımasına dikkat etmiş, bunun en güzel örneğini işleme sanatında göstermiştir. Afyonkarahisar’da işleme sanatının güzel örneklerini günlük kullanım ev eşyaları, giyim, çeyizlik eşyaları oluşturmaktadır. İşlemelerde hesap işi (Şekil 3), pesent, dival işi, balıksırtı, iğne ardı, tel sarma, tel kırma, muşabak, suzeni teknikleri uygulanmış, ipek, pamuk, keten kumaş işlemelerde kullanılmıştır. Afyonkarahisar işlemelerinde kullanılan motifler arasında yazı, geometrik şekiller, hayvan kökenli, bitkisel kaynaklı motifler bulunmaktadır (Şekil 4). İşlemelerde en çok çiçek, saksıda çiçek, selvi, haşhaş motiflerine rastlanmaktadır (Küçükkurt, 2019c, s. 177).

Şekil 3. Hesap işi tekniğiyle işlenmiş uçkur

Kaynak: Küçükkurt, Afyonkarahisar, 2005

Şekil 4. Çin iğnesi tekniği ile işlenmiş uçkur

Kaynak: Küçükkurt, Afyonkarahisar, 2005

İşleme sanatı Afyonkarahisar geleneksel kıyafetlerine yansımış Tınaztepe, Sinanpaşa, Çobanlar gibi yörelerde giyilen cepkenlerde, iç, dış giyim eşyalarında işleme teknikleri uygulanmıştır. Pullarla işlenen kırmızı, yeşil üst giyimine “Pullu sıkma” denilmektedir. Pullu sıkmalar düğünlerde, düğün davetiyeleri dağıtılırken giyilmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Afyonkarahisar'ın Sinanpaşa ilçesinde sünnet düğünü için davetiye dağıtmaya çıkan “Pullu sıkma” kıyafetli hanımlar

Kaynak: Küçükkurt, Sinanpaşa, 2022

2.2.3. İğne Oyası

Afyonkarahisar el sanatları içinde yer alan iğne oyaları örücülüğün iğne ile yapılan bir süsleme türüdür. Genellikle başörtüleri, göyneğin kol, boyun kenarları, havlu kenarları, yatak takımları, oda takımlarına uygulanmaktadır. Yörede iğne oyaları boyutsuzdur. Motifler yazmaların kenarına serpmeye şeklinde uygulanmakta, üçgen yapılan köklerin ucuna motifler yerleştirilmektedir. Motiflerin renkleri, yazmaların renklerine uygun olarak seçilmektedir. Motifler arasında; yaprak, çiçek, menekşe, biber, manzaralar, kuşgözü, horoz ibiği, geometrik şekiller, mecnun yuvası, elti eltiye küstü bulunmaktadır (Gürman, 2016, s. 54, 63).

2.2.4. Halı, Kilim, Tülü, Hasır Dokumaları

Afyonkarahisar'da halı, kilim, tülü, hasır dokumacılığı kültürel ve ekonomik anlamda önemli bir yer tutmaktadır. Her ne kadar yaşam şartları, makineleşmeyle birlikte dokumaların üretimi azalmış olsa da korunması ve yaşatılması gereken önemli bir değerimizdir. Halı dokumalarında kullanılan yün iplikler yöre halkının yetiştirdiği hayvanlardan elde edilmektedir. Afyonkarahisar halı, kilim dokumalarında ıstar tezgâhları kullanılmıştır (Şekil 6). Istar tezgâhı iki yan ağaç, alt ve üst bazı, burgu, çubuk, dolaşık çubuğu, kücüden oluşmaktadır. Yan ağaçlar tezgâhın iki yan tarafında bulunmakta, alt bazıya dokunan halı-kilim sarılmakta, üst bazıya dokunacak ipler sarılmaktadır. Türk düğümü ile dokunan halıların kalitesi 22x28 ile 30x30 düğüm/dm² arasında, boyutları 72cmx92cm ile 124cmx129cm arasında değişmektedir (Küçükkurt, 2020, s. 487). Halılar yaygı, seccade, heybe, yastık amacıyla dokunmuştur. Halılarda nazar, gül, karanfil, çiçek, ibrik, küpe, sandık, yıldız, suyolu motifleri kullanılmış, kompozisyon olarak madalyonlu, altıgen merkezli, serbest kompozisyonlar uygulanmıştır.

Afyonkarahisar'da üretilen bir diğer önemli dokuma, tülüce, tülü, filikli isimleriyle anılan tüylü, post görünlü yaygılardır. Bu yaygıların dokunmasında tiftik, büküm verilmemiş yün lifi ya da büküm verilmiş yün iplik kullanılmaktadır. Büküm verilmiş yün iplikle Türk düğümü ile dokunan tülülerde ilmek uzun bırakılarak post görünümü elde edilmektedir. Afyonkarahisar'ın Ankara keçisi yetişen köylerinde filikli dokumalar yapılmıştır. Özellikle Seydiler beldesinde filikli dokunmuştur. Tiftik keçisi yetiştiriciliğinde meydana gelen düşüşün ve diğer etkenlerin sonucunda filikli dokumalar yok denecek kadar azalmıştır. Bu dokumalarda, çizgili, baklavalı, bohçalı duma motifleri kullanılmıştır (Küçükkurt, 2021, s. 295).

Şekil 6. Afyonkarahisar Arif Keskin Hazal Konağı'nda sergilenen Şuhut Balçıkhisar'da kullanılmış halı-kilim tezgâhı

Kaynak: Küçük Kurt, Afyonkarahisar, 2022

Afyonkarahisar yöresinde küçükbaş hayvan üretiminin olması elde edilen yünlerin iplik yapılarak düz dokumalarda kullanılmasına olanak sağlamış merkez, ilçe, köylerde düz dokumalar yapılmıştır. Yer yaygısı, seccade, heybe, torba, çuval dokumalar çeyizlik ve günlük hayatta kullanılmak amacıyla üretilmiş, bu dokumalara yöreye has isimler verilmiştir. Bayatta özellikle çeyizlik üretilen çuval dokumalarına “Kelete”, düğüne çağırılan kişilere verilen hediyelerin konulduğu heybelere “Okuncalık heybe” denilmektedir (Küçük Kurt, 2017, s. 343). Çeyizlik dokumaların desenleri daha sık, renkleri daha canlıdır. Düz dokumalarda kilim, cicim, zili teknikleri uygulanmıştır. Bayat, Emirdağ, Seydiler, Sinanpaşa gibi ilçelerde üretilen dokumalarda kullanılan motif isimleri arasında; Bayat'ta; karı boşatan, kız farıdan, elibelinde, çatal çapraz, örümcek, küpe (Küçük Kurt, 2017, s. 341), Emirdağ'da; çomçalı, elibelinde, pıtrak, seleser, top, uruşman, aşıklı (Parlar, 1994, s. 36), Seydiler'de; pıtrak, elibelinde, kıvrımlı, göz (Şekil 7), Sinanpaşa'da; akrep, kutulu, pıtrak, eğri yanış, çakmak, dik yanış, keklik ayağı, göz, dokuz göbek, gelin kaşı, gelin susması, tay kulağı, mızraklı motifleri kullanılmıştır (Küçük Kurt, 2011, s. 78).

Şekil 7. Seydiler'de dokunmuş zili yastık

Kaynak: Küçük Kurt, Afyonkarahisar-Seydiler, 2019

Afyonkarahisar göl bakımından zengin bir bölgede bulunmaktadır. Karakuyu Gölü, Eber Gölü, Karamık Gölü, Emre Gölü Afyonkarahisar il sınırları içinde, Acı Göl Afyonkarahisar-Denizli, Akşehir Gölü ise Afyonkarahisar-Konya il sınırları içinde yer almaktadır (KTB, 2023). Bu göllerde yetişen hasır otu, kargı kamışı, saz yöre halkı tarafından hayvan yemi, dokumacılık ve ihrac malzemesi olarak değerlendirmektedir. Hasır dokumacılığı, boyra örücülüğü Sultandağı, Yakasenek, Taşköprü, Bolvadin, Derekarabağ, Ortakarabağ, Çay, Eber, Deresineç çevresinde yapılmıştır. 1996 yılında Bolvadin'de 200 evde, 2018 yılında ise 100 evde hasır dokumacılığı yapılmıştır (Sökmen, 2018a, s. 318). Hasır, duvar ve yer tezgâhında dokunmaktadır. Gölden biçildikten sonra otlar güneşte kurutulmakta, kullanılacağı

zaman ıslatılarak yumuşatılmaktadır. Dokunan hasırlar seccade, mezar hasırı ve yaygı olarak değerlendirilmektedir. Hasır, halı, kilim altına nemden korunmak için serildiği gibi, hasır otu doğrudan ahşap evlerin tavan kısımlarında yalıtım malzemesi olarak kullanılmaktadır (Akça, 1994, s. 51). Afyonkarahisar'da boyra örücülüğü yapılmış, evlerin tavanlarında kullanılmıştır. Boyra, toprak damlı evlerin tavanlarında ahşap ile kamışların arasına serilen sert bir hasırdır. Yörede geleneksel boyra ve telli boyra üretilmektedir. Geleneksel boyra yapımında Kasım-Şubat aylarında Akşehir ve Eber gölünden kesilen kamışlar kurutulup boyuna kesilmekte, yurgu taşıyla ezilip yerde örülmektedir. Hasır dokuma ve örücülüğün yeniden canlanabilmesi için Sultandağı Halk Eğitim Merkezi ve İşkur 2014, 2015 ve 2016 yıllarında "Hasır Dokuma Kursu" açmıştır (Sökmen, 2018b, s. 63, 64).

2.2.5. Keçecilik

Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan Türk kültüründe keçe üretimi önemini ve değerini halen korumaktadır. İyi bir yalıtım malzemesi olan keçe, Türk insanının zevkiyle süslenerek el sanatlarımız arasında yerini almıştır. Keçe; kuzu yününün basınç, nem, sürtünmeyle sıkıştırılması sonucunda oluşan dokusuz bir tekstildir. Afyonkarahisar'da 1844 yılında 100 atölye faaliyet gösterirken 1920'de 50, 1944'de 60, 1983'de 17, 1994'de 16, 2023 yılında 7 atölye ve 13 ustayla üretim sürmektedir (Küçük Kurt ve Oyman, 2019, s. 53). Afyonkarahisar keçeleri uluslararası alanda tanınmıştır. Yurt içi ve yurt dışı müzelerinde sergilenmektedir. Almanya Berlin Ulusal Etnoloji Müzesi, Fransa Mouzon Musee du Feutre, İngiltere Londra The British Museum'da Afyonkarahisar'da üretilmiş keçe yaygı, keçe seccade, duvar keçesi, keçe kepenek sergilenmektedir (Küçük Kurt ve Oyman, 2019, s. 60). Eskiden insan gücü ile hamamda pişirilen keçe ürünler tepme, pişirme makinesinin icat edilmesiyle makinede pişirilmektedir. Geleneksel olarak keçenin üzerine yapılan atölye ya da yaptıran kişinin adı yazılmaktadır (Akça, 1994, s. 50). Keçeler geleneksel tepme yöntemiyle üretilmektedir. Keçe ürünler arasında yaygı, gezdirme kepenegi, yatak kepenegi, kebe, yelek, elbise, yamçı, süt keçesi, yük keçesi, duvar keçesi, kapı perde keçesi, eyer keçesi, at keçesi, deve keçesi, çuval, matara keçesi, top keçe, bel keçesi, yatak keçesi, heybe, kundak keçesi, ayakkabı keçesi, keçe kumaş, paspas, keçe başlıklar, çadır keçeleri, sanayi keçeleri bulunmaktadır (Yalçınkaya, 2009, s. 42).

Geleneksel tepme keçelerde birçok motif ve kompozisyon kullanılmıştır. Bu motifler arasında geometrik, nesneli, doğadan stilize edilmiş ve anlam yüklü motifler bulunmaktadır (Şekil 8). Geometrik motifler; baklava, daire, üçgen, nesneli motifler; çıta tavan, deve zinciri, hançer, ibrik, doğadan stilize motifler; badem, çiçek, dörtlü badem, Mekke toprağı, selvi, anlam yüklü motiflerde; çarkıfelek, dolgu beni, hasır döşeme, köşe benleri bulunmaktadır (Küçük Kurt ve Oyman, 2019, s. 162).

Şekil 8. Arif Keskin Hazal Konağı'nda sergilenen Afyonkarahisar keçesi

Kaynak: Küçük Kurt, Afyonkarahisar, 2023

2.2.6. Yorgancılık

Afyonkarahisar'ın günlük kullanım eşyaları arasında önemli bir yer tutan yorgan pamuk ve yün iç dolgusu ve değişik yüzey süslemeleriyle dikilmiştir. Çeyiz adetlerinde yorgan önemli bir yer tutmaktadır. Yeni bir ev kurulurken, doğum geleneklerinde, sünnet yatağı

hazırlanmasında yorgan kullanılmaktadır. Çeyiz için hazırlanan yorganların yüzeyi kıymetli kumaşlardan seçilmekte, kullanım amacına göre ebatları belirlenmektedir. Yörede yorganlar evlerde ve atölyelerde dikilmektedir. Atölyelerde erkekler, evlerde ise kadınlar çalışmaktadır. Yorganların üretiminde makinelerin yaygın kullanması ve mağazalarda hazır dikilmiş yorganların yerini almasıyla ustaların diktiği yorganlara olan ilgi azalmıştır. Bunun sonucunda yorgan diken usta sayısında düşüş meydana gelmiştir. Afyonkarahisar'ın Esnaf ve Sanatkarlar Odası Birliği'ne 3 adet yorgan üreticisi kayıtlanmıştır. Bu üreticilerden ikisi sadece yorgan alıp satmakta, 1 usta atölyesinde üretim yapmaktadır (Küçükkurt, 2019a, s. 1017). Evlerde yorgan dikimi azda olsa sürdürülmektedir.

2.2.7. Saraç, Maden, Ahşap İşleri

Afyonkarahisar'da hayvancılığın yaygın olmasına bağlı olarak deri ve deri ürünlerinin işlendiği, satıldığı tabakhaneler ve dükkânlar bulunmaktaydı. Saraç işleri, yemenicilik, koşumculuk ile uğraşan çok sayıda usta ve atölye faaliyet göstermekteydi. Tüccarlar şehir içindeyken, tabakhaneler şehrin dışındaydı. Günümüzde Afyonkarahisar'da tabakhane bulunmaması nedeniyle deriler İstanbul, Isparta, Konya, Akşehir tabakhanelerinden getirilmektedir (Koç, Afyonkarahisar, 2022). Deriden yemeni, mes, ayakkabı üretilmiş, hayvanların arabaya koşulmasında ya da üzerine binilmesinde kullanılan koşum takımları yapılmıştır. İdris Koç ve Erol İşkur, günümüzde koşum takımı yapan az sayıda deri ustası arasında bulunmaktadır.

Afyonkarahisar'da maden işleri ile uğraşan ustalar bıçakçılık, alem işleri, demircilik, bakırcılık alanlarında güzel eserler ortaya çıkartmıştır. Demir ustaları; kapı zinciri, gem, hiltar; bakır ustaları güğüm, kazan, tabak, tencere, alem üretmişlerdir. Bıçak üretimi Afyonkarahisar'da çok sayıda atölyede yapılırken 1953 yılında çıkan kanunla bazı bıçak türleri silah sayılmış, üretimleri yasaklanmıştır. Yasaya bağlı olarak bıçak üreticilerinin sayısında düşüş meydana gelmiştir (Akkoyun, 1997, s. 212). Günümüzde atölyesinde faaliyet gösteren ustalar, hazırladıkları bıçakların enlerine göre, çeliklere bıçak formu vererek ağızlarını açmaktadır (Akça, 1994, s. 53).

Afyonkarahisar ahşap işlerinde at arabası üretimi, ahşap oyma sanatı yapılmıştır. Eskiden ulaşım ve eşya taşıma konusunda at arabaları kullanılmıştır. Bu arabalar atölyelerde elde yapılarak, çeşitli süslemelerle tamamlanmaktaydı. At arabalarının üzerine çiçek, manzara resimleri, hilal, yıldız motifleri boyanmakta, arabanın arkasına yapıldığı atölyenin ve boyamayı yapan ustanın adı yazılmaktaydı (Şekil 9). Günümüzde at arabaları çevre düzenlemesinde ve minyatür aksesuar olarak kullanılmaktadır. Oyma ahşap işlerinde kaşık, saat, pano gibi çalışmalar yapılmaktadır.

Şekil 9. Üstünde "Şaban Usta" yazılı at arabası

Kaynak: Küçükkurt, Afyonkarahisar, 2021

2.3. Afyonkarahisar El Sanatlarının Yaşatılması İçin Yapılan Faaliyetler

Afyonkarahisar el sanatlarının üretimi günümüze yaklaştıkça ekonomik şartlar, makineleşme, göç gibi nedenlerle azalma göstermiş, dönem dönem devlet eliyle tedbirler alınmaya çalışılmıştır. 1988 yılında kaybolmaya yüz tutmuş el sanatlarının tekrar canlandırılması için parasal katkının ne olabileceğine dair il özel idaresi bir yazı yayınlamıştır. Bu yazıya istinaden değişik meslek gruplarından oluşturulan bir komisyon ile durum tespiti yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda il sınırları içinde faaliyet gösterilen, ekonomiye direkt katkıda bulunabilecek doğal boyama ve kilim üretimi seçilmiştir. Afyon Valiliği Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı Başkanlığı'nda bir proje hazırlanarak uygulanmıştır (Topbaş, 1990, s. 70). Kilimciliğin canlandırılması için yapılan bir başka girişim ise Bayat'ta 1987 yılında yapılmıştır. Bayat Kaymakamlığı'nın girişimi ile ilçe merkezinde ve köylerinde kilim dokuma kursları düzenlenmiş, ikinci adım olan Bayat Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Kilim Atölyesi açılmıştır.

Gelişen teknoloji, değişen ihtiyaçlar, yaşam şartlarında meydana gelen gelişmeler ve iletişim çağıyla birlikte üretimin birçok alanında küreselleşme meydana gelmiştir. Küreselleşmenin sonucunda el sanatlarının ve diğer ürünlerin orijinal üretimi tehlikeye girmiştir. Dünya ticaretini ve rekabeti düzenlemek için 1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü'nün "Ticaret ile Bağlantılı Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları" uluslararası sözleşmesinde coğrafi işaret kavramı ilk defa kullanılmıştır. Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan Türkiye bu sözleşmeye istinaden coğrafi işaretlerin korunması sözleşmesine katılmıştır (Çalışkan ve Koç, 2012, s. 195). 24/6/1995 tarihli ve 555 sayılı "Coğrafi işaretlerin korunması hakkında kanun hükmünde kararname" 24/6/1995 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı Türk Patent ve Marka Kurumu tescil işlemlerinden sorumlu tutulmuştur. 555 sayılı kanun hükmünde kararname ile doğal ürünler, tarım, sanayi maden ve el sanatları ürünleri ile sanayi ürünlerinden kararnamede yer alan tanımlara ve koşullara uyan ürünler coğrafi işaret ile korunmayı kapsamaktadır. Mahreç işareti bir ürünün özelliği arasında coğrafi sınırlarının belli bir yerden, bölgeden kaynaklanması ve niteliklerinin belirli, tanınmış olması gerekmektedir. Ürünün işlenmesinin ya da ortaya çıkma sebeplerinden birinin mahreç işareti alacak yörede yapılması gerekmektedir (Doğanlı, 2020, s. 530). Afyonkarahisar'da el sanatları alanında ilk coğrafi işareti 2000 yılında "Bayat Türkmen Kilimi", en son coğrafi işareti ise 2022 yılında "Afyon Keçesi" almış, toplamda 7 el sanatı tescillenmiştir. Afyonkarahisar'ın aldığı coğrafi işaretli el sanatları sırasıyla aşağıda verilmiştir:

10 Haziran 2000 tarihinde Türk Patent ve Marka Kurumu "Bayat Türkmen Kilimi" ne marka tescili ve Coğrafi İşaret Tescil Belgesi Mahreç işareti vermiştir. Afyonkarahisar'ın Bayat Kilim Atölyesi kilim dokumaları ile tanınmakta, burada dokunan kilimlerde %100 el eğirmesi ve doğal boyalı yün iplik kullanılmaktadır (Küçük Kurt, 2018, s.339). Bayat Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın başvurusuyla alınmış coğrafi işaret sicil belgesinde tescil numarası 29'dur. Belgede kilimlerin teknik ve motif özelliklerine değinilmiştir.

Sandıklı Belediyesi'nin başvurusuyla 14.11.1997 tarihinde halılar ve kilimler ürün grubunda "Türkmen El Halısı" 9 numara ile tescillenmiş ve mahreç işareti almıştır. Coğrafi işaret sicil belgesinde halının teknik özellikleri belirtilerek dokumada kullanılan hammaddelerin türüne yer verilmiştir (TPVMK, 2023).

Sandıklı Belediyesi'nin başvurusuyla 14.11.1997 tarihinde Halılar ve kilimler ürün grubunda "Süper İnce Kilim" 24 numara ile tescillenmiş ve mahreç işareti almıştır. Coğrafi işaret sicil belgesinde kilimin teknik özellikleri belirtilmiştir (TPVMK, 2023).

Sandıklı Belediyesi'nin başvurusuyla 14.11.1997 tarihinde halılar ve kilimler ürün grubunda "Pazırık El Halısı" 10 numara ile tescillenmiş ve mahreç işareti almıştır. Coğrafi işaret sicil belgesinde halının teknik özelliklerine yer verilmiştir (TPVMK, 2023).

Emirdağ Belediyesi'nin başvurusuyla 20.04.2020 tarihinde Halılar ve kilimler ürün grubunda "Emirdağ kilimi" 744 numara ile tescillenmiş ve mahreç işareti almıştır. Coğrafi işaret sicil belgesinde kilimin dokuma tekniğine, hammaddesine, motif ve kompozisyon özelliklerine ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir (TPVMK, 2023).

Dazkırı Belediyesi'nin başvurusuyla 16.12.2020 tarihinde Halılar ve kilimler ürün grubunda "Dazkırı Halısı", 629 numara ile tescillenmiş ve mahreç işareti almıştır. Coğrafi işaret sicil belgesinde halının özellikleri, dokuma tekniği ve kalitesiyle ilgili bilgi verilerek amblemine yer verilmiştir (Şekil 10), (TPVMK, 2023).

Şekil 10. Dazkırı halısı amblemi

Kaynak: TPVMK, 2023

Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odası'nın başvurusuyla 25.07.2022 tarihinde dokumalar ürün grubunda 1175 numara ile tescillenmiş ve mahreç işareti almış olan "Afyon Keçesi" kayıtlıdır (TPVMK, 2023). Coğrafi işaret sicil belgesinde keçenin özellikleri, üretim şekli belirtilmiş, ürünün coğrafyayla olan bağına değinilerek Afyon keçesinin amblemine yer verilmiştir (Şekil 11).

Şekil 11. Afyon keçesi amblemi

Kaynak: TPVMK, 2023

El sanatları alanında Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal envanterine kayıtlı az sayıdaki ustalar arasında Keçeci Ahmet Yaşar Kocataş bulunmaktadır. Afyonkarahisar'da faaliyet gösteren keçe Ustası Ahmet Yaşar Kocataş 2015 yılında 02.0027 envanter numarasıyla keçe alanında UNESCO yaşayan insan hazinesi olarak ilan edilmiştir. Keçe alanında Türkiye'de envantere kayıtlanan ikinci ustadır.

Sanat-Zanaat alanlarında Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezine Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı olarak sanatçılar ve ustalar başvurmakta, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından kurulmuş uygun gördüğü kişilere "Sanatçı tanıtma kartı" verilmektedir. Afyonkarahisar'da en fazla sayı olan 9 kişi ile keçe, 1'er kişi ile doğal boyama/dokuma, iğne oyası, ebru gibi el sanatı alanlarında faaliyet gösteren ustalar sanatçı tanıtma kartına sahiptir. Kartın verilme amaçları arasında kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması, kültürel değerlerin ulusal ve uluslararası alanda tanıtılması bulunmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Afyonkarahisar SÖKÜM geleneksel sanatlar alanına kayıtlı sanatçı listesi

İcra Dalı	Sayısı	İcra Dalı	Sayısı
Keçecilik	9	Ebru	1
Saraçlık	1	Taş İşleme	1
Kök Boyama/Halı Dokuma	1	Baston Yapımı	1
Geleneksel Yay Yapımı	1	Çömlekçilik	1
İğne Oyası	1	Ses/Darbuka/Davul/Def	1
Halk Ozanı/Aşık	3	Kalem Şairi	8
Halk Şairi	8	Ses/Bağlama	6
Ses/Cümbüş	2	Klarnet	3
Darbuka/Def	1	Davul/Dümbelek	1
Ses	1	Ses/Keman	1
Ritim Sazlar	1	Ses/Klarnet/Ud	1
Toplam	29		25
Genel Toplam			54

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023

Afyonkarahisar'da açılan Kadın Kültür Evleri ve bu evlerde üretilen ürünlerin satışı için kurulan kooperatifler, kadınların üretime ve aile ekonomisine katkısını artırmaktadır. Kadın kültür evlerinde gıda, ev tekstili, hediyelik eşyalar, kozmetik ürünler yanında el sanatlarına yönelik üretimler desteklenmektedir. Emirdağ kilimlerinin coğrafi işaret belgesinde, kilimlerin üretiminden sınırlı sorumlu olarak Emirdağ Kadın Girişimi Üretim İşletme ve Kalkınma Kooperatifi kayıtlanmıştır (TPVMK, 2023). Yine Emirdağ'da cam aksesuar yapımı, Dinar'da el yapımı geleneksel giyimli bebek (Şekil 12), Bayat'ta kilim, Bolvadin'de hasır örücülüğü, Sandıklı'da kabak oymacılığı, Şuhut'ta toprak kap yapımı gibi alanlarda el sanatı üretimi yapılmaktadır. Bu ürünlerin satışı sanal mağazalarda, Kadın Kültür Evleri mağazalarında ve kurulan kooperatifler aracılığıyla yapılmaktadır.

Şekil 12. Dinar Kadın Kültür Evi'nin ürettiği Dinar yöresinin geleneksel kıyafetli bebekleri

Kaynak: Küçükkurt, Dinar, 2021

Son yıllarda el sanatları alanında marka tescili önem kazanmıştır. Keçe alanında Afyonkarahisarlı ustalar tarafından 17 Şubat 2010 tarihinde kuşak bağlanarak kalfa ilan edilen Remziye Gülenay Yalçinkaya, keçe atölyesi açmış ve 2017 yılında amblem hazırlayarak Türkiye Cumhuriyeti Türk Patent ve Marka Kurumu'ndan, kumaş ve yün işleme alanında Marka Tescil Belgesi almıştır (Yalçinkaya, Afyonkarahisar, 2023).

Sonuç ve Öneriler

Afyonkarahisar tarihi içinde el sanatına dair yazılı bilgilere şer'iyye sicilleri, nüfus tahrir defterleri, seyyahların yazılarından ulaşılmaktadır. Halı, tülü, kilim, kumaş dokumacılığı, keçe, yorgan üretimi, oya, işleme sanatı, ahşap ve maden işleri gibi el sanatı alanında faaliyette bulunmuş, başarılı ustalar yetişmiştir. Göç, makineleşme gibi yaşam şartlarına bağlı olarak el sanatı türlerinden birçoğunun üretimi azalmış, kaybolmaya yüz tutmuştur. El sanatları ihtiyaçlar

sonucunda ortaya çıkması nedeniyle arz ve talep dengesi içinde üretimi devam etmektedir. Afyonkarahisar'da kamu kurum ve kuruluşları, dernekler, sanatçılar, Afyonkarahisar el sanatlarının tekrar talep edilebilmesi için bir dizi önlem almış, çeşitli projelerle el sanatı üretimini canlandırmaya çalışmıştır. Afyonkarahisar Valiliği Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı Başkanlığı'nda 1988 yılında açılan doğal boyama, dokuma projesi, 1987 yılında Bayat Kaymakamlığı'nın himayesinde ilçe merkezinde ve köylerinde kilim dokuma kurslarının açılması, Bayat Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Kilim Atölyesi'nin faaliyete geçmesi bu projeler arasında yer almıştır.

Müzeler, kültür sanat evleri yörelerin el sanatlarını, gelenek ve göreneklerini tanıtmaları açısından önemlidir. Bu bağlamda Afyonkarahisar Belediyesi, Afyonkarahisar Kültür ve Sanat Evi'ni hizmete sunmuştur. Sanat evinde Afyonkarahisar el sanatlarının üretimi, ustalar ve gelenek göreneklerle ilgili eserlere ve canlandırmalara yer verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından kurulun uyum gördüğü kişilere "Sanatçı tanıtma kartı", bunun yanı sıra UNESCO yaşayan insan hazinesi envanterinin oluşturulması hem sanatçıların uygun platformlarda yeteneklerini icra etmelerine olanak sağlamış hem de uluslararası alanda bilinirliklerine imkân tanımıştır. Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı Türk Patent ve Marka Kurumu "Coğrafi işaret sicil belgesi" düzenlenmesiyle el sanatı üretimine getirilen kalite kontrolünün ve üretimin korunmasına yönelik uygulamalar günümüz el sanatlarının canlanmasını ve gelecek kuşaklara aktarımını kolaylaştırmıştır.

Afyonkarahisar'da faaliyet gösteren "Kadın Kültür Evleri" ve kadınlar tarafından üretilen bu ürünlerin satışı için kurulan kooperatifler, dernekler, üniversite, Halk Eğitim Merkezi ve Afyonkarahisar Belediyesi işbirliği ile çeşitli el sanatı kurslarının açılması, markalaşma alanında yapılan faaliyetler, el sanatlarının korunması ve yaşatılmasına dair olumlu gelişmeler olarak kabul edilmektedir. Sanatçı tanıtma kartına daha fazla sanatçının sahip olabilmesi için çalışmaların yapılması, coğrafi işaret tescil belgeleri için daha çok girişimde bulunulması, bu konularla ilgili yazılı kaynakların artırılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Afyon Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023). *Göller*. <https://afyon.ktb.gov.tr/TR-63440/goller.html> (Erişim tarihi: 26.07.2023).
- Afyonkarahisar TSO. (1933). *10. Cumhuriyet bayramı münasebeti ile çıkartılan broşür*. Afyonkarahisar: Doğan Matbaası.
- Akça, H. (1994). Afyonkarahisar'da geleneksel el sanatları. *İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, (21), 50-53.
- Akkoyun, T. (1997). *Ömer Fevzi Atabek ve Afyon vilayeti tarihçesi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Çalışkan, V. ve Koç, H. (2012). Türkiye'de coğrafi işaretlerin dağılım özelliklerinin ve coğrafi işaret potansiyelinin değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(28), 193-214.
- Çelebi, M. Z. E. (1984). *Evliya Çelebi seyahatnamesi 9. Cilt*. İstanbul: Tasvir Gazetecilik ve Matbaacılık İşletmesi Yayınları.
- Doğanlı, B. (2020). Coğrafi işaret, markalaşma ve kırsal turizm ilişkileri. *Journal of Human and Social Sciences*, 3(2), 525-541.
- Gürman, Z. (2016). *Afyonkarahisar ili merkez kadın giyimindeki iğne oyaları* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- İşkur, E. (2022). *Sözlü görüşme*, Afyonkarahisar: 26 Ocak.

- Kargı, K. (2018). *Afyonkarahisar merkez kazası nüfus defteri (1838-1839)*. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Belediyesi Yayını.
- Koç, İ. (2022). Sözlü görüşme, Afyonkarahisar: 12 Şubat.
- Koparal, K. (2011). *Vilayet salnamelerinde Afyonkarahisar* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Küçük Kurt, Ü. (2011). Afyonkarahisar'ın İğdeli ve Çatkuyu köyü camilerinde bulunan düz dokuma yaygılar. *Arış Dergisi*, (6), 76-83. Doi: <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2019.20>
- Küçük Kurt, Ü. (2017). *Afyonkarahisar Bayat düz dokumaları'nın teknik, desen ve kompozisyon özellikleri*. Uluslararası Türk Dünyası Sempozyumu, Uppsala Üniversitesi, İsveç.
- Küçük Kurt, Ü. (2018). *Afyonkarahisar'ın Bayat ilçesi kilim dokuma atölyesinde kullanılan el eğirmesi ve doğal boyalı iplikler*. VIII. Uluslararası Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyonkarahisar Belediyesi, Afyonkarahisar.
- Küçük Kurt, Ü. (2019a). Afyonkarahisar yorganlarının teknik, desen ve kompozisyon özellikleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 1014-1027. Doi: 10.32709/akusosbil.522985
- Küçük Kurt, Ü. (2019b). Afyonkarahisar geleneksel dokuma kumaşları. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 13(24), 123-133.
- Küçük Kurt, Ü. (2019c). Afyonkarahisar geleneksel işlemelerinin özellikleri ve kullanım alanları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(92), 165-179. Doi: 10.16992/ASOS.14980
- Küçük Kurt, Ü. (2020). Afyonkarahisar yöresi halıları. A. Soysaldı (Ed), *Cumhuriyet Dönemi Türk Halıcılığı Kitabı, Cilt I. İçinde* (ss. 479-502). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- Küçük Kurt, Ü. (2021). Afyonkarahisar'ın Seydiler Beldesi'nde bir kültür mirası; filikli tüllü dokumaları. *Millî Folklor Dergisi*, 33(132), 286-300.
- Küçük Kurt, Ü. ve Oyman, N. R. (2019). *Afyonkarahisar'da keçe üretimi ve keçe atölyeleri*. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları.
- Özpinar, H. (2019). *Seyyahların gözünden Afyonkarahisar*. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Özpinar, H. (2014). *Bir zamanlar Afyonkarahisar*. Ankara: Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Parlar, G. (1994). Emirdağ kilimlerinde motif, renk ve kompozisyon. *İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, 21, 54-55.
- Sökmen, S. (2018a). *Afyonkarahisar hasır dokumacılığı*. VIII. Uluslararası Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyonkarahisar Belediyesi ve Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu, Afyonkarahisar.
- Sökmen, S. (2018b). *Afyonkarahisar boyra örücülüğü*. IV. Uluslararası Ukrayna'da Türkçe Konuşan Halklar Sempozyumu, Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu, Ukrayna.
- Topbaş, A. (1990). *Afyonkarahisar doğal boyacılığını ve kilim üretimini geliştirme projesi ile bazı kilim üreten beldelerimiz*. I. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyonkarahisar Belediyesi, Afyonkarahisar.
- Topbaş, A. (1994). Afyonkarahisar ve yöresi kilimleri. *İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, 21, 33-36.
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2023). *Coğrafi İşaretler*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/co-grafi-isaretler/detay/37872> (Erişim tarihi: 01.09.2023).

- Türk Patent ve Marka Kurumu (2023). *Coğrafi İşaretler*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisaretler/detay/37873> (Erişim tarihi: 01.09.2023).
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2023). *Coğrafi İşaretler*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisaretler/detay/378879> (Erişim tarihi: 01.09.2023).
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2023). *Coğrafi İşaretler*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisaretler/detay/1922> (Erişim tarihi: 01.09.2023).
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2023). *Coğrafi İşaretler*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/b67d120c-1f61-44c1-9cb6-9a4148a49eec.pdf> (Erişim tarihi: 01.09.2023).
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2023). *Coğrafi İşaretler*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisaretler/detay/1003> (Erişim tarihi: 01.09.2023).
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2023). *Coğrafi İşaretler*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisaretler/detay/4668> (Erişim tarihi: 01.09.2023).
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2023). *Coğrafi İşaretler*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisaretler/detay/1922> (Erişim tarihi: 01.09.2023).
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2023). *Coğrafi İşaretler*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/23298aaa-10b1-4412-8f80-29fbd2039f75.pdf> (Erişim tarihi: 01.09.2023).
- Yalçınkaya, G. R. (2023). Sözlü görüşme: 10 Ağustos.
- Yalçınkaya, R. G. (2009). *Keçeye ter düştü, halk plastik sanatlarından keçecilik ve Afyonkarahisar'da yansımaları*, Uşak: Elik Yayınları.
- Yalçınkaya, R. G. (2011). Afyonkarahisar'da keçecilik, *Turkish Studies*, 6, 1931-1939. Doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1922>

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Tarih: 19.07.2023

No: 2023/219